سحر امداد

تنوير عباسيءَ جي پنهنجي اصل ڏاهن سراجت

وڏو وهڪرو-۱

جيئن اها ڳالهه طئي آهي، ته سنڌو سدائين نهري ڪهري سوند ڏاهن ڊوڙي ٿي. جيئن اها ڳالهه طئي آهي ته ونڻ جي ٻاڙ سدائين ڌرتيءَ ۾ وڃي ٿي. تيئن اها ڳالهه به طئي آهي ته شاعريءَ جو چشمو به سدائين ڌرتيءَ مان ئي ڦٽي نڪرندو آهي. تنوير عباسيءَ جي شاعري به سنڌ ڌرتيءَ مان ڦٽي نڪتل صاف شفاف ٿڌي مٺي چشمي وانگر آهي.

جيئن سنڌو پنهنجا وهڪرا مٽائي ٿي، تيئن ”تنوير“ جي شاعري به ”رڳون ٿيون رباب“ کان اڳ ۾ ۽ ”هيءَ ڌرتي“ ڪانپوءِ تائين مختلف مرحلا طئي ڪري، نت نون رنگن روپن سان اسان جي آڏو اچي ٿي. تنوير جي شاعريءَ جي انهن مختلف مرحلن ۾ نت نون رنگن روپن جو اپياس ڏاڍو دلچسپ آهي. هونئن مختلف مجموعن ۾ رسالن ۾ ٽڙيل پکڙيل شاعري - خاص ڪري پهرئين مجموعي ”رڳون ٿيون رباب“ کان اڳ واري سندس شاعري هٿ ڪرڻ هڪ ڪٺن ڪم ٿئي ها؛ پر ”تنوير چئي“ ۾ تنوير عباسيءَ جي سموري شاعريءَ کي هڪ هنڌ ڪٺو ڪري، ان اهنجي کي سهنجو بڻايو ويو آهي.

تنوير عباسي موجوده دور جو هڪ اهم ۽ سر موڙ شاعر آهي. تنوير جي اهميت جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو، ته سڳن آهوجا نارائڻ شيام جي شعري مجموعي "روشن - ڇانوري" جي مهاڳ ۾ لطيف، شيام ۽ اياز ڪانپوره جهڙو نالو ڪنيو آهي، آهو تنوير جو نالو آهي ۽ وقت گذرڻ سان گڏوگڏ تنوير جي اهميءَ اهميت ۾ جيئن پوءِ تيئن واڌارو ٿي ٿيندو ويندو. ان مهاڳ ۾ سڳن آهوجا جا لفظ هئا ته:

"اهي شاعر جن جي لفظن جي جڙت ۽ جملن جي ترتيب مان بي ساختگيءَ جو آڀاءُ ته ملندو پران سان گڏوگڏ هلڪي موسيقيءَ جو حظ پڻ. اڄ اسان وٽ اهڙا رڳو ٻه شاعر آهن، جن کي خاص طرح ليريڪل شاعر چئي سگهجي ٿو: شيخ اياز ڪانپوره تنوير عباسي." (١)

تنوير عباسيءَ جي شاعري ٽن دورن تي محيط آهي:

١- روايتي دور (شروعاتي دور)
٢- ترقي پسند دور (وچون دور)
٣- جديد دور (هلندڙ دور)

اهي ٽيئي دور ١٩٥٠ کان ١٩٩٠ تائين چئن ڏهاڪن تي پکڙيل آهن. مان هتي تنوير جي شاعريءَ جي "شروعاتي دور" يعني "روايتي دور" تائين ئي پاڻ کي محدود رکڻ چاهيان ٿي. ڪنهن ڪئي جهڪڻهن "رڳون ٿيون رباب" يا ان کان پوءِ واري تنوير جي شاعريءَ مان، يا ان بابت ڪو حوالو ڏيڻو پئجي ويو، ته انهن ڪنهن اثر ڪارڻ ڪري ٿي سگهندو.

---

(١) نارائڻ شيام - مهاڳ: سڳن آهوجا - "روشن ڇانورو" - ص: ١٣، ڪهاڻي پبليڪشن بمبئي ١٩٦١

شروعاتي (روايتي) دور ۾ تنوير جي شاعري گهڻي ڀاڱي غزل تي مشتمل آهي. جيڪا انهيءَ دور جي نمائنده صنف ليکي ٿي وڃي. تنوير جي شاعريءَ جي انهيءَ شروعاتي دور ۾ ئي اسان کي هڪ ”وڏي وهڪري“ جا چٽا پٽا اهڃاڻ ملن ٿا، جنهن جو ذڪر اڳتي هلي ٿيندو. يقيناً اها هڪ وڏي تبديلي هئي ۽ ان تبديليءَ کي سنڌي شاعريءَ سان دلچسپي رکندڙن آڏو اجاگر ڪرڻ ئي هن ليک جو بنيادي ڪارج آهي.

روايتي دور ۾ تنوير جي شاعريءَ ۾ اهي ئي تشبيهون ترڪيبون، لفظ ۽ موضوع ملندا، جيڪي روايتي غزل لاءِ مخصوص بلڪ لازم آهن. ”رڳون ٿيون رباب.“ ڪان اڳ ۾، جي ستهتاليهن صفحن تي پکڙيل شاعريءَ ۾ توهان کي جا بجا: ساغرو مينا، ساقي و ميڪده، دست جنون، عزم عمل، عالم و خرد، چاڪ دامان، چاڪ گريبان، چرخ نيلگون، گردش ڪهن، مئي گلگون، ڪوه يار، جبين آستان، اشڪ خون، جلوه گري، بزم جهان، زلف پيچان، ديدهٔ خونبار، ديدهٔ شوق، جرات سجدهٔ، دل و نظر، بزم رفيتان، خون عاشق، تابش انوار، زلف يار، ضبط مسلسل، رونق محل، دامن ساحل، ذوق سفر، سر منزل، چشم تر، سوز پنهان، جهان دل، ذوق جستجو، دشت پيمائي، وعدهٔ فراد، فڪر روزگار، غم دنيا، بزم سخن، طرز ستم، تڪلم، طرز فغان، درد دل، در و ديوار، حيات جاودان، بار عصيان، پيڪر مشت غبار... جهڙا روايتي لفظي جوڙ ملندا.

هي اشڪ هائي مسلسل، هي داغ هائي جگر
گذشته دور جا آهن هي يادگار اجا (١)

---

(١) تنوير عباسي - تنوير چئي (رڳون ٿيون رباب ڪان اڳ ۾) ص: ٣٧
انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ڄامشورو - ١٩٨١

ملائڪ خود ٿيا حيران انهي جي جرءَ جرات تي
ڪٿي سو بار عصيان ۽ ڪر مشت غبار آيو (٢)

تنوير جي ان دور جي شاعريءَ ۾ روايتي شاعريءَ جا سمورا لوازمات موجود آهن. انهيءَ ۾ زير اضافت، همزه اضافت، واو عطفي، سان گڏوگڏ ٺهيل ٺڪيل قافئي ۽ رديف جو استعمال به شامل آهي.

مدد اي دست جنون آهي تنگ وحشت هيءَ
جو آهي رهجي وئي دامن ۾ هڪڙي تار اجا (٣)

روان نہ آهي اجا شعر تنهنجو اي تنوير
چڱو اٿئي تہ ڪر استاد ڪارگر جي تلاش (٤)

شاعر جي تلاش اها "ڏوريان ڏوريانم لهان" واري تلاش نہ هئي، جيڪا سسئيءَ ڪي پنهون لاءِ هئي، بلڪ اها تلاش محض مخصوص "جميعت الشعرا ٽائيپ" تلاش هئي. جنهن ۾ قافئي ۽ رديف جي پختگي، مصرع طرح کي نڀائڻ، دقيق ٻولي، بحروزن جي سخت پابندي لازمي هئي. تنوير پاڻ به انهيءَ مروج صورتحال جو تجزيو هن ريت ڪيو آهي:

"اسان جي شروعاتي دور ۾ جيڪو شعر لکيو ويندو هو يا جيڪو عام رواج هوندو هو اهو فارسي بحروزن تي هو. انهيءَ (وقت) ۾ جميعت الشعرا سنڌ جو وڏو اوج هو ۽ ان جي ڏاڍي مقبوليت هئي." (١)

---

(٢) ايضاً ص - ٣٨

(٣) ايضاً ص - ٣٧

(٤) ايضاً ص - ١٦

(١) ماهوار "پروڙ" لاڙڪاڻو (آڪٽوبر، نومبر، ڊسمبر) ١٩٩٠ء ص ١٦

اها ورهاڱي ڪانپوءِ واري صورتحال هئي. توڙي جو ورهاڱي کان ڪجهه اڳي ۽ پوءِ هوندراج "دکايل"، ڪشنچند "بيوس" ۽ حيدر بخش جتوئي جهڙا شاعر موجود هئا، پر علمي ۽ ادبي دنيا تي اهي ئي روايتي شاعر مسلط هئا، جيڪي ڪلاسيڪي شاعريءَ کي "جهنگلي شاعري" قرار ڏئي چڪا هئا. انهن جي آڏو "فارسيت زدگي" ئي شاعريءَ جي معيار جو پرکڻ ۽ آخري پيمانو هو:

"سائهو عربي ۽ فارسيءَ کي وڏيڪ اهميت ڏيندا هيا. اهو سمجهيو ويندو هئو، ته جيڪو شاعر پنهنجي شاعريءَ ۾ وڏيڪ عربي ۽ فارسي جا لفظ ڪم آڻيندو آهي. اهو وڏيڪ معتبر ۽ وڏيڪ سٺو يا پڙهيل آهي. يا ٻي جيڪا ڳالهه آهي ته شعر، ۾ فن ۽ فني پختگيءَ کي اهميت ڏني ويندي هئي مثلا: شعر، وزن بحر ۾ صحيح هجي يا قافيو رديف صحيح هجي ۽ ان ۾ فڪر نه هجي، ان ۾ ٻولي ڏکي هجي، ته چوندا هئا ته: واهه واه ڏاڍو سٺو آهي." (١)

"وِيس ٿي اهڙو مشڪل پسند اڄ مشڪلن جو
اچي ٿو لطف هر آسان کي مشڪل بنائڻ ۾" (٢)

تنوير جي اها "استاد ڪارگر" جي تلاش ڊاڪٽر محمد ابراهيم "خليل" آڏو "زانو ئي تلمذ ته" ڪرڻ تي اچي پوري ٿئي ٿي. جنهن کي هو ان دور جي وڏن شاعرن مان ليکي ٿو:

"ڊاڪٽر ابراهيم 'خليل' ان وقت جي وڏن شاعرن مان هو ۽ اهو جميعت الشعراء جو صدر هيو. مان ان جي شاگرديءَ آيس ۽

---

(١) ايضاً ص: ١٦

(٢) تنوير عباسي- تنوير چئي (رڳون ٿيون رباب ڪان اڳ ۾) ص: ١١ سنڌالاجي

ان ڪان علم عروض باقاعدگيءَ سان سکيم“ (١)

”جمعيت الشعراءِ سنڌ“ جي باري ۾ خود ڊاڪٽر ”ابراهيم“ پنهنجي ڪتاب ”ادب ۽ تنقيد“ ۾ لکي ٿو:

”١٩٣٦ع ۾ ٺٽي سنڌ ۾ ’جمعيت الشعراءِ‘ جو بنياد پيو جنهن جو پهريون صدر خاڪسار کي مقرر ڪيو ويو. ’جمعيت الشعراءِ‘ جنهن شعور ڪان ڪم ورتو ان جا قائيل. اديب سنڌ رسالي جي ذريعي سان خبر پئجي سگهي ٿي ته سنڌي اديبن ۾ تنقيدي شعور ڪيترو نه پيدا ٿي چڪو هوا“ (٢)

”علم عروض جي ان باقاعدي سکيا تنوير ۾ نظم پيدا ڪيو. جيڪو اڳتي هلي شاعريءَ جي ٽڪنيڪي تجربن ۾ هن جو معاون ۽ مددگار ثابت ٿيو.

تنوير جي شروعاتي شاعريءَ تي هڪ مڙهيل ”مغموميت“ حاوي آهي.

وڃي ٿي غرق غم دو جهان ۾ اي دوست
جهان غم ۾ اٿم اهڙي چشم تر جي اتلاش (٣)

اها ”مغموميت“ سندس تخلص“ مغموم“ جي حوالي سان آهي يا انهيءَ ”مغموميت“ جي حوالي سان سندس تخلص ”مغموم“ آهي! ته انهيءَ سلسلي ۾ رکو ايترو ٿي چئي سگهجي ٿو، ته اها ”مغموميت“ به انهيءَ دور جي شاعريءَ جو هڪ معيار هو:

---

(١) ”پروز“ (ماهوار) ص: ١٥

(٢) ڊاڪٽر شيخ ابراهيم خليل - ادب ۽ تنقيد - ص: ١٨٥ - زيب ادبي مرڪز حيدرآباد

(٣) تنوير عباسي- تنوير چئي (رکون ٿيون رباب ڪان اڳ ۾) - ص: ١٦-١٩٧٥

جڏهن مان زندگانيءَ کان ويس ٿي تنگ دنيا ۾
تڏهن اي موت تنهنجي اهميت تي اعتبار آيو. (١)

غم ذين آهي تنهنجي ني وس ۾
اشڪ هارڻ ته منهنجو ڪم آهي.(٢)

جيتوڻيڪ اتي "اشڪ" جي جاءِ تي "لڙڪ" اچي سگهي ٿو. ڇو ته ٻنهي جو وزن "فاع" آهي. پر انهي دور ۾ "اشڪ" کي "لڙڪ" تي ترجيح ان ڪري ڏ هني، ته اشڪ کي لڙڪ جي ڀيٽ ۾ مهذب ڪري ڄاتو ٿيويو ۽ اهو هڪ ريڊي ميڊ معيار هو.

"جهڪي ٺهيل ٺڪيل يا ريڊي ميڊ لفظ هوندا هئا. جي "بهار" آ تہ پوءِ ان سان "خزان" هوندو "بلبل" هوندي تہ 'چمن' هوندو. تہ اهي لفظ ڦيرائي ڦيرائي استعمال ڪري لکيا ويندا هئا. حالت اها هوندي هئي، تہ پنجاهہ ديوان پڙهو، غزل ساڳي معنيٰ وارا هوندا هئا." (٣)

اها "ساڳيائپ" اسان کي تنوير جي شروعاتي روايتي غزلن ۾ "فراوانيءَ" سان ملندي ۽

"چلڏي نہ پنهنجي نشيمن کي آهہ سان ساڙي
خزان جي وقت نہ بلبل ڪڏهن چمن ۾ هجي."

ان "ساڳيائپ" جو بنيادي ڪارڻ پنهنجي مزاج، ماحول، ٻولي، مسئلن ۽ احساسن کان بيگانگي ۽ فطرت کان ڪٽيل هجڻ ني

---

(١) ايضاً ص: ٣٨
(٢) ايضاً ص: ٣٣
(٣) تنوير عباسي (انٽرويو) "پرورش" ص: ١٥

هو. جو تہ ان وقت ”فطرت“ کي ڇڏي مصنوعيت اختيار ڪرڻ ۾ ئي شان رعب ۽ وڏائي ھئي. ان صورتحال کي خود تنوير پنھنجي مضمون ”جديد سنڌي شاعري“ ۾ مشاھدي ۽ دوران مطالعي جي اثر ھيٺ شاعري ڪرڻ چيو آھي.

”... جيڪو سندن تخليقي قوتن، مشاھدي جي ڪمي ۽ احساس جي ڪند ھجڻ جو ظاھر ظھور ثبوت ھو، ۽ منجھن تخليقي قوتن جي ناپيد ھجڻ جو دليل بہ.“ (١)

۽ اھوئي سبب ھو جو تنوير ان مھل تائين جو ڪجھہ بہ حاصل ڪري چڪو ھو تنھن سان ھو مطمئن نہ ھو. اھا فارسيءَ جي اندي تقليد، محاورن جو ورجاءُ، ڏٺل ڏٺل موضوع، سانچن ۾ لفظ ٺھڪائڻ، تنوير چاتو ٿي تہ اٿين:

”ڪو ڪارنامو تہ ڪونہ ٿيندو؟“ (٢)

اھو احساس تنوير کي تڏھن بہ ھو. جڏھن ھو خود اھا روايتي/تقليدي شاعري ڪري رھيو ھو. ڪنھن نئين معيار ۽ نئين اڪر پيدا ڪرڻ جي خواھش تنوير جي اندر ڪر موڙي رھي ھئي ۽ ھن تڏھن بہ ”نئون شعر“ چوڻ ٿي چاھيو:

وري بزمِ سخن ۾ ڪو نئون معيار پيدا ڪر

نوان افڪار پيدا ڪر، نوان اشعار پيدا ڪر (٣)

۽ اھوئي ڪارڻ آھي جو تنوير جي روايتي شاعريءَ جي عمر رڳو چار سال آھي- ١٩٥٠ کان ١٩٥٣ تائين - انھن چئن سالن ۾

---

(١) تنوير عباسي، تنوير چئي- (رڳون ٿيون رباب کان اڳ ۾)- ص: ٦

(٢) تنوير عباسي- مھراڻ ٣-٣- ص: ٢٦٣- سنڌي ادبي بورڊ ڄامشورو ١٩٦٥

(٣) ايضاً ص: ٢٦٥

تنوير نہ رڳو بحر وزن سکيو آهي ۽ انهيءَ کي ڪاميابيءَ سان ورتايو اٿس، بلڪ انهيءَ عرصي ۾ "تنوير" تي ڪيترين ئي حقيقتن ۾ منڪشف ٿيون آهن :

"طرحي مشاعره ٿيندا هئا جن ۾ طرح ڏيندا هئا، ڏيو ائين جو انهن مشاعرن ۾ لکندي لکندي ۽ انهن ۾ شريڪ ٿيندي ٿيندي مون کي محسوس ٿيو، تہ اها شاعري رڳو ورجاءُ آهي." (١)

انهيءَ ورجاءُ، فڪرڪان وانجهيل شاعري، بيمقصد ۽ بيمعنيٰ انڌي تقليد جو احساس جڏهن 'تنوير' جي اندر ۾ جاڳيو تہ تڏهن هو چالي ٿو وڃي :

"ساهتيہ جي هر شاخ ۾ تجربو - هڪ مسلسل عمل - ۽ جتي اِئن ناهي، اتي ساهتيہ هڪ بيٺل پاڻي جو ڍڳو ٿي رهجي ويو آهي (ممڪن آهي ان تي چڙهيل سهنور آب مان ڪن کي خوشبوءِ ايندي هجي) ڪوبہ تجربو اگر تجربي خاطر آهي تہ هو اتي ئي دٻجي ٿو وڃي، جتان اڀري ٿو - اگر تجربي جي گهرائي ۽ گهرائي وسيع آهي - جتي Form Content جو پورو تال ميل آهي - تہ پوءِ آدِيا رچنا هڪ مثال ٿي پوي ٿي - جتان پيون شاخون ڦٽي ڦٽن ٿيون." (٢)

۽ تنوير تجربي جو جوکم کڻي ٿو. پنهنجي ڌرتي ۽ پنهنجي ماڻهن ڏانهن رجوع ڪري ٿو ۽ پهريون پيرو هن جي شاعريءَ ۾ "سنڌ" لفظ داخل ٿئي ٿو:

---

(١) تنوير عباسي (انٽرويو) ماهوار پروڙ ص - ١٥

(٢) ايم ڪمل- ماچيس ڪٿي آ- ص : F-G ڪمل ڪتات گهر الهاسنگر ١٩٨٥

سنڌ ، جيڪو ٻه مٿانئس تـو گهري تنهنجو وجود
اهڙي ڪم ظرف ۽ نادان ڪي ڏسي رهنداسين . (١)

هاڻي هن جي "دل جي شڪسته تار" "نغمهٔ انقلاب" ڇيڙڻ لاءِ آتي آهي ۽ روايتي دور جي "اوبرن آوازن" ۾ ٻه هن جي روح تائين وطن جو آواز پهچي ٿو وڃي :

شايد پڪاري آ رهيو منهنجو وطن مون کي (٢)

روز هڪڙي نئين جفا آهي
روز هڪڙو نئون ستم آهي
سنڌ ۾ نيٺ انقلاب ايندو
منهنجي هٿ ۾ اچا قلم آهي (٣)

'تنوير' تي جڏهن "قلم جي سکهه" آجاگر ٿئي ٿي ته هو اڳتي هلي ان سان "زماني جي ناسور لاءِ نشتر" وارو ڪم وٺندي "سچ تريءَ جي هيٺان" ۾ :

اسان جو قلم محترم آ
اسان جو قلم هڪ علم آ (٤)

جهڙا نظم تخليق ڪري ٿو.

ائين 'تنوير' "تقليد" کان "تخليق" ڏانهن "اونداهه" کان "سهائي" ڏانهن اچي ٿو ۽ 'تنوير' جي "چشم نم" انهيءَ ماڪ ڦڙنل صبح (مستقبل) جا ڏنڌلا احساس ٻسي ٿي، جيڪو صدين جي ڏکهي-

---

(١) تنوير عباسي- تنوير چئي (رڳون ٿيون رباب کان اڳ ۾، ص: ٣٦
(٢) تنوير عباسي : ص : ١٨
(٣) ايضاً ص : ٣٤
(٤) تنوير عباسي، سچ تريءَ هيٺان- ص ، ٤٧

انڌي - انڌاري رات (حال) جي اوسيڙي کان پوءِ طلوع ٿيڻ وارو آهي ۽ سنڌس ڪن پري کان ايندڙ "ڍوهيڙي" جو سريلو ۽ مانوس آواز (ماضي) جهڻي ٿو وڃي:

صبح جو وقت! ماڪ ڪوهيڙو
دور ڪوئي ڍيئي ٿو ڍوهيڙو
چشم نم هاڻي ٿي ڏسي ڏنڌلو
جنهن ڪيو ساري رات اوسيڙو (١)

انهيءَ سوز تي لهجي "تنوير" جي ٻوليءَ، ورتاءُ، لاڙي، لهجي، ڪهاڻيءَ ۽ ردم ۾ هڪ نمايان تبديليءَ جو ڏس ملي ٿو ۽ هو غزل جهڙي روايتي صنف کي به سنڌي رنگ ۾ رڱي ٿو ڇڏي:

نئنهن جو سڄڻن کو وساءِ پرين
باهه دل جي اڃي وساءِ پرين
ساهه کي منهنجي جيڪو سيبائي
گيت اهڙو اڃي ٻڌاءِ پرين (٢)

'تنوير' ٻهريون پيرو سنڌي شاعريءَ جي بيحد اهم لوڪ صنف "گيت" کي پارس - صفت هٿ ڇهاءُ سان سون ڪوي ٿو ڇڏي:

آ گيت پريت جا ڳايون
نغمن ۾ هستيءَ کي ڊيائي هوا تي اڄ لهرايون
جهرڻن سان ڪي سر ڇورائي منڙا ساز وڄايون
پاڻ سان ڪڏ هن جڳ کي به ٿي گيتن جي لٽي ۾ وڄايون
آ گيت پريت جا ڳايون (٣)

---

(١) تنوير عباسي - تنوير چئي (رڳون ٿيون رباب ڪان اڳ ۾)ص: ٢٢
(٢) ايضاً ص: ٣٣
(٣) ايضاً ص: ٣٧

هاڻي ’تنوير‘ جي لهجي ۾ ميناج ۽ رس اوتجي ٿو اچي. هن جي ست ست مان ”مٽي جي سڳنڌ“ ٿي ڇلڪي ۽ هو: نهنهن جو مينهن، رهاڻون، چانڊوڪيون، ڇڪي، ٻرن. منڙا، سرڪ، ڪيت، ڇنڊ، چڪور، سيبائي، گلڙن، مکڙين، لهرون، هنج، آسِ، سرت، آس، ٻهاس، هيراڪر، هير، ٻرپات، پونر، ڳلن، لنو، ساهه، وسام... جهڙا ٺيٺ سنڌي لفظ ڪتب آڻي ٿو.

’تنوير‘ ٻهريون پيرو سنڌ جي تاريخي ڪردارن جي حوالي سان وهه. وهاڻيل لهجي ۾ پرپور انداز سان چٽر ڪري ٿو:

دودي ڪي اڄ گهر ڏي اماڻي
شاهه چنيسر ڪي ٿي ٻناڻيو
پل لٽجي مارئيءَ جي عصمت
ڪٿ عمر جا زور سيان ڳايو (١)

انهيءَ اهم موڙ ڪان پوءِ جنهن ڪي مون ”وڏووهڪرو“ چيو آهي، ’تنوير‘ جي شاعريءَ جو ٻيو دوُر يعني ترقي پسند دوُر (وچون دوُر) جو آغاز ٿئي ٿو— ١٩٥٨ ۾ ”رڳون ٿيون رباب“ ڇپجڻ سان. ۽ تنوير خود ”رڳون ٿيون رباب“ جي باري ۾ لکي ٿو:

”منهنجي شعر“ خاص ڪري منهنجي تازن غزلن، گيتن ۽ نظمن ۾ ٻولي ۽ موضوع ڪجهه ”اوپرا“ پيا پائنبا. (٢)

هتي هنن سٽن ۾ ’تنوير‘ ٺيٺ سنڌي ٻوليءَ ۽ نج سنڌي موضوعن ۽ احساسن لاءِ لفظ ”اوپرا“ استعمال ڪيو. جڏهن ته اڳتي هلي پنهنجي مضمون ”جديد سنڌي شاعري“ ۾ فارسيت زده ٻولي،

---

(١) ايضاً ص: ٣٥

(٢) تنوير عباسي، رڳون ٿيون رباب ص: ٣ سنڌي ڪتاب گهر حيدرآباد ١٩٥٨-

هاڻي 'تنوير' جي لهجي ۾ ميٺاج ۽ رس اوتجي ٿو اچي. هن جي ست ست سان "مٽي جي سڳنڌ" ٿي ڇلڪي ۽ هو: نمڙن جو مينهن، رهاڻون، چانڊو ڪيون، چوڪي، ٻرڻ. منڙا، سرڪ، گيت، چنڊ، چڪور، سيبائي، گلڙن، مکڙين، لهرون، هنج، آپ، سرت، آس، پياس، هيراڪر، هير، پريات، پونر، گلن، لنو، ساه، وسام... جهڙا ٺيٺ سنڌي لفظ ڪتب آڻي ٿو.

'تنوير' ٻهريون پيرو سنڌ جي تاريخي ڪردارن جي حوالي سان وهه - وهاڻيل لهجي ۾ پرپور انداز سان چٽر ڪري ٿو:

دودي ڪي اڄ گهر ڏي اماڻي
شاه، چنيسر کي ڏي ٻنايو
پل لٽجي مارئيءَ جي عصمت
ڪهت عمر جا زور سان ڪايو (١)

انهيءَ اهم موڙ ڪان ٻوء جنهن کي مون "وڏووهڪرو" چيو آهي، 'تنوير' جي شاعريءَ جو ٻيو دور يعني ترقي پسند دور (وچون دور) جو آغاز ٿئي ٿو— ١٩٥٨ ۾ "رڳون ٿيون رباب" ڇپجڻ سان. ۽ تنوير خود "رڳون ٿيون رباب" جي باري ۾ لکي ٿو:

"منهنجي شعر" خاص ڪري منهنجي تازن غزلن، گيتن ۽ نظمن ۾ ٻولي ۽ موضوع ڪجهه "اوپرا" ٻيا پانئبا. (٢)

هتي هنن سٽن ۾ 'تنوير' ٺيٺ سنڌي ٻوليءَ ۽ نج سنڌي موضوعن ۽ احساسن لاءِ لفظ "اوپرا" استعمال ڪيو. جڏهن ته اڳتي هلي پنهنجي مضمون "جديد سنڌي شاعري" ۾ فارسيت زده ٻولي،

---

(١) ايضاً ص: ٨٥

(٢) تنوير عباسي، رڳون ٿيون رباب ص: ٣ سنڌي ڪتاب گهر حيدرآباد ١٩٥٨ -

ڏاڍين موضوعن، ستيل گٽيل تشبيهن ۽ اصطلاحن مان اها اوپرائپ محسوس ڪندي "اڄ جي شاعر" لاءِ هو چوي ٿو ته:

"هو پنهنجي پڙهندڙ جو ڌيان اهڙين شين ڏانهن ڇڪائي ٿو، جيڪي لکندڙ ۽ پڙهندڙ ٻنهي جون ڏٺل وائٺل ۽ ڇاتل سڃاتل آهن." (١)

ان مان اهو ثابت ٿئي ٿو ته ٻنجاهه، واري ڏهاڪي ۾ نج سنڌي لهجو، ٻولي، موضوع ۽ احساس ادب ۾ اوپرا اڻ سڌريل ۽ غير معياري ليکيا ويندا هئا ۽ شاعر انهن کي اختيار ڪرڻ جي "جرئت" جي باوجود به ان لاءِ "تاويل" ڏيڻ ضروري سمجهندا هئا جيئن تنوير اڳتي هلي چئي ٿو:

"اهي موضوع شعر لاءِ ته اوپرا آهن پر سنڌ جي ماڻهن جا ڏٺل وائٺل ۽ پرکيل آهن." (٢)

۽ ان موڙ تي اچي تنوير عباسي سنڌ، سنڌ جي ماڻهن، انهن جي مسئلن، نج سنڌي ٻولي ۽ سنڌي احساس- (جنهن کي تنوير پنهنجي مضمون "جديد سنڌي شاعري ۾ قومي مزاج" National Temprament (٣) ڪوٺي ٿو، سان پيوند جي ٿو. انهيءَ دؤر ۾ تنوير جيڪي شاندار شعري ڪارناما سرانجام ڏنا آهن، آهي ساهتڪ- اتهاس جو لازوال ۽ روشن باب آهن.

اهو هڪ وڏو انقلاب هو جنهن سنڌي ٻولي، ادب ۽ شاعريءَ کي هڪ نئين رنگ ۾ رڱي ڇڏيو.

---

(١) تنوير عباسي، "جديد سنڌي شاعري،" مهراڻ ٣-٤: ١٩٦٤ ص ٢٧٥- سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو-

(٢) تنوير عباسي- رڳون ٿيون رباب ص : ٤

(٣) تنوير عباسي- جديد سنڌي شاعري ص : ٢٦٢-مهراڻ ٣-٤ ١٩٦٥

مددي ڪتاب

(١) ايم ڪمل - ماچيس ڪٺي آ- ڪمل ڪتاب گهر الهاسنگر-١٩٨٥
(٢) تنويرعباسي -تنوير چئي- انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي ڄامشورو-١٩٨٩
(٣) تنوير عباسي- رڳون ٽيون رباب- سنڌي ڪتاب گهر- حيدرآباد-١٩٥٨
(٤) تنوير عباسي- سج ترئ هيٺان- نئذر سنز حيدرآباد ١٩٧٣
(٥) ڊاڪٽر شيخ ابراهيم خليل - ادب ۽ تنقيد زيب ادبي مرڪز حيدرآباد - ١٩٧٥
(٦) نارائڻ شيام - روشن ڇانورو- ڪهاڻي پبليڪيشن، حيدرآباد-١٩٦١
(٧) ماهوار "پروڙ" (آڪٽوبر، نومبر، ڊسمبر)، لاڙڪاڻو- ١٩٩٠
(٨) مهراڻ (ٽه ماهي)، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو ١٩٦٥